

govoru. Zgledi kažejo, da največ primerov take stave odpade na primere, kjer stoji za zaimki in enozložnimi prislovi. Pri oziralnih zaimkih in prislovih ga je drugače sploh težko postaviti, n. pr.: *Imela je teto, ki je túdi šla in si pridobila moža v Ljubljani* (Pregelj); če bi postavili namesto *ki* kazalni *tá*, bi bila mogoča obojna stava: *ta je túdi ali: tudi tá je šla* . . . Kako domači so primeri, kakor: *Janez, ti si krvav, tebe so túdi*. — »*Za tako kupčijo ne bom nikoli priča.*« »*Jaz túdi ne.*«

V govoru stavčna melodija nedvoumno pokaže, kako je treba vezati členek *tudi*. V pisavi pa zveza pogosto ni tako razvidna, da bi na prvi pogled pogodili pravi poudarek. Zato moramo pisati tako, da bo vezanje členka razvidno iz smiselne zveze, ali meri naprej ali povezuje nazaj, ali pa moramo hoditi varno pot in postaviti členek pred dodano ali poudarjeno besedo. Dalmatin n. pr. piše (Apd 13, 32): *Inu my tudi vam osnanujemo to oblubo* . . . Smiselna zveza ne pove nič določnega, kako je treba vezati *tudi*; brez posebnega opozorila bo vsakdo bral, kakor da je treba vezati *tudi vam*; toda Luther, ki ga je imel Dalmatin za osnovo prevajanja, piše: *Vnd wir auch | verkündigen euch die verheyllung*. Luthrova vejica nam jasno pokaže, da moramo *tudi* v slovenščini vezati *mi túdi*; v takem primeru bi stava *tudi mi* preprečila vsak dvom. Podobno je v stavku *O saj jaz sem tudi pol detektiva* (Iv. Šorli) mogoče brati in vezati na dva smiselno nekoliko drugačna načina: *jaz . . . túdi ali: tudi pol detektiva*. Če pisatelj ostro nakaže smisel po položaju, potem je stvar bralca, da pravilno bere in poudarja; če pa smisel ni jasen iz položaja, je dolžnost pisatelja, da ubere varno in zanesljivo pot in postavi členek pred poudarjeno besedo.

Členek *tudi* pravih soznačnic nima, da bi ga lahko zamenjale v vseh primerih. Po vlogi mu je blizu vezalni *in*, ali *tá* povezuje le istovrstne stvari in brez poudarka. Včasih naš členek lahko nadomestimo s *celó*, zlasti na mestih z izrazito poudarno vlogo. Enakost poudarja in dodaja *tudi prav tako, ravno tako*; da ga pa ne nadomesti popolnoma. dokazuje raba, ki temu vezniku pogosto dodaja *tudi*. Tudi prislov *še* ima dodajni pomen, toda v drugačnem, največkrat časovnem pomenu, zato le redko more nadomestiti členek *tudi*.

Poskus drobne sintaktične analize naj bi opozoril na potrebno delo, ki ga moramo opraviti, preden smemo upati na dobro slovnico in slovar.

Emil Štampar

PANORAMA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI OB JUŽNOVZHODNI SLOVENSKI MEJI

Te nenavadne teme ni izbrala muhavost avtorja. Pravzaprav se je rodila iz naravne želje organizatorjev zborovanja v Dolenjskih Toplicah, da bi zajeli književnost Dolenjske in Bele krajine in s tem tudi hrvatsko ob teh pokrajinah. Zato so obdelani književni pojavi, zvezani s Samoborom, Žumberkom, Gorjanci čez Karlovac vse do Gorskega Kotarja, od koder je najbolj reprezentativna književna veličina vsega tega področja.

Ta obmejni pas — deloma gorat, povečini gričevnat, a tudi obkrožen z ravnici, polji, gozdovi in vinogradi na gričih — je rodil vrsto pesnikov in navdihnil nekatere prišleke, ki so vzeli za modele ljudi iz teh krajev in se navdušili za pokrajino ali pa vanjo lokalizirali svoja dela. Področje po mentaliteti ni enotno. V glavnem je čutiti štiri skupine: prvo krog Samobora, drugo krog Žumberka, Gorjancev in Jastrebarskega, tretjo, najštevilnejšo s središčem v Karlovcu in četrto v G. Kotarju.

Samobor je bil priljubljeno shajališče ilircev. Vrazu je dal objekt, ki ga opeva *Đulabijah*. Tu so prvič zapeli Gajevo pesem *Još Hrvatska ni propala* z melodijo Ferde Livadića. Tu se je rodil Kranjčevićev prijatelj Josip Milaković, pesnik družinskih in otroških tém in prevajalec iz slovenskih jezikov. Tu sta delovala diletantski dramatik Fran Hrčić in mladinski pesnik Bogumil Toni. Pomiembnejši je Branimir Livadić liberalno-crocejanski kritik in teoretik hrvatske moderne, avtor dobrih študij o Kranjčeviću in Novaku, dolgoletni urednik *Savremenika* in gledališki recenzent *Hrvatske revije*.

Po obmejnih Gorjancih in uskoškem Žumberku ni tavalala samo fantazija Trdine, Šenoe in Jurčića, marveč je tam deloval tudi grško-katoliški duhovnik in lirik Jovan Hranilović, ki je brez večjih pretenzij spesnil *Žumberačke elegije*, prežete s toplimi patriotsko-socialnimi čustvi in z željo, vzdigniti ljudstvo iz revščine in zaostalosti. Razen tega se Žumberak lahko ponaša, da so bistre kritike karlovškega osmošolca Petra Skoka o Kozarcu, Đalskem in Leskovarju odhajale v karlovški literarni časopis *Svijetlo* z lokalizacijo: Jurkovo selo.

A Jastrebarsko, največje mesto tega kraja, je dalo med dvema vojnama najbolj talentiranega lirika tega pasu, razen Gorana, in sicer Vlada Vlasisavljevića, pesnika zbirke *Kruha i srca* (1938) in povprečnega novelista. Njegove intimne pesmi o osamljenosti, notranjih krizah, pisanih podobah pokrajine, a tudi o socialnih motivih in protestih kažejo ne-utrudno iskanje novih metafor za izražanje doživetja. Zato so nekatere pesmi čutiti izumetničene in nalomljene v ritmični liniji, druge, med njimi zlasti ob ljudskem izročilu zapeta *Balada o Tounjčici*, pa ustvarjajo močne plastično-emocionalne vtise.

Još opanci i suknja na lišću leže.
Po njima pauci svilene niti predu,
A ovce strminom bježe
U neredu.

Krik je razbio plavi prozor rijeke.
Zvijezde su zapalile svijeće.
Čuk, čuvar šume daleke,
Sad virove oblijeće.

Vračene ovce ko srušeno brdo snijega
Na putu stoje,
Drščuć ko da se udarca boje
Zbog bijega.

Samo Blaga bijelom glavom maše,
Zvoni klepka, tužnu priču širi.
Iz staje hladna sumnja viri:
Zar nema više pastirice naše?

Mrtva leži mala djevojčica
Na mokrom dlanu kamena.
Slap, što joj pada preko ramena,
Kao da šumi: Tounjčica, Tounjčica.

I kao da biser u grob baca,
Što se dubok crni.
Tužan, kao da mjesec moli:
Dragi, svijetla trni.

Karlovac, največje mesto vsega pasu, je zbral okrog sebe največ književnih imen. Še za ilirizma je imel najbolj nacionalno meščanstvo na Hrvatskem. Tu je v trdem boju z jezikom pisala ilirske pesmi, pozneje

roman *Dva pira*, dramo o *Veroniki Deseniški* in dnevnik osamljene žene nesrečna Dragojla Jarnevićeva. Tudi med prvimi avtorji avtobiografij v hrvatski književnosti je nekaj karlovških imen: Matija Šporer, ki je pisal diletantske drame in je kot zdravnik deloval v Sloveniji, veletrgovec Mijo Krešič in liberalni erudit Imbro Tkalac s *Spomini iz Hrvatske*. Tu je izhajal tednik *Glasonoša*, v katerem so sodelovali Ivan Trnski, Slavonec Josip Eugen Tomić in njegova zaročenka Hermina Prešernova, ki je v šestdesetih letih z recitacijami rodoljubnih pesmi vzdigala nacionalno zavest meščanov in pozneje pisala slabe drame. V karlovški reviji *Slavjanski jug* (1868) je začela izhajati Tavčarjeva novela *Primola*. Zagorec Ante Kovačić je jemal karlovške malomeščane za modele satiričnih tipov v romanu *Među žabari*, zoper katere so prihajali protesti iz raznih mest Hrvatske, kar dokazuje uspešno tipizacijo.

Njegovo delo je v zadnjih desetletjih nadaljeval pisatelj Stjepan Mihalić, ki v novelah, dramah in zlasti v dveh romanih *Rakovac u Vinovrhu* in *Teleći odresci* (1956) z realistično psihologijo, včasih groteskno in v svobodni kompoziciji, slika in biča slabosti karlovških meščanov, zlasti egoistično rodoljubje ali propadle usode prejšnjih »veličin«.

Razen plahega realistično-idealističnega kritika Milivoja Šrepla je imel Karlovac pred prvo svetovno vojno še lirika Milana Vrbanića, ki je slikal topole kot mrtve zublje. V novejšem času pesnita Oto Šolc in mladi modernist Slavko Mihalić, nekateri prozaisti izpred prve vojne, kot Andro in Milan Kovačević, pa so že pozabljeni.

Milan Ratković je znan po razpravah o Gunduliću, Brezovačkem in Anteju Kovačiću. Ljudevit Jonke piše o književnih in jezikovnih vprašanjih. Znan je tudi kot vesten prevajalec in informator o češki književnosti (Němcova, Neruda, Majerova, Čapek, Olbraht, Fučík).

Za karlovški krog so torej značilna mnoga majhna in srednja imena, ne pa vrhovi hrvatske književnosti. A preden odidemo v Gorski Kotar, se ustavimo na Ozlju in se spomnimo Petra Zrinjskega in pesnika *Gartlica* Frankopana, ki je na svojem posestvu pri Brežicah prevajal v slovenščino Molièrovega *Georgesa Dandina*. Na bližnjem gradu Obrhu na Kolpi se spomnimo tragičnega mesija vseslovanstva Jurija Križanića.

Goran Kovačić zahteva večjo pažnjo. Zelo rad je imel svojo ožjo domovino, visoko vzdignjeno nad morje, polno vonja smrekovih gozdov, ki mu je zdravil načeta pljuča — pokrajino na severu, obrobjeno z bistro Kolpo, ki z mnogimi mostovi veže dva bratska naroda, poleg tega zvezano z govoricu in s spomini na skupen boj proti italijanskim fašistom. Zlasti mu je bila draga domača pokrajina, ki tako prisrčno gleda na Župančičevo Belo krajino onstran Kolpe, in še posebej vasica Lukovdol, kjer je pred štiriinštiridesetimi leti zagledal luč sveta. Zato si je tudi vzel književno ime Goran.

Rojen je bil v revščini in se je težko prebijal skozi gimnazijo v Karlovcu in Zagrebu, kjer ni mogel končati slavistike, ampak je moral zaradi kruha prevzeti službo sodnijskega in filmskega poročevalca v uredništvu *Hrvatskega dnevnika* in pozneje urednika kulturne rubrike v *Novostih* (do leta 1941).

Vedno je mislil na svoj kraj, tako v času, ko je pisal prve črtice v *Omladini* in *Mladosti*, kot *Ševina tužaljka*, *Moj prvi lov na srne*, in ko

je iskal motive za odnose med ljudmi in za podobo pokrajine v kajkavski zbirki pesmi *Ognji i rože* ali v knjigi novel *Dani gnjeva*, ki jo je leta 1936 izdala Matica Hrvatska. S tema dvema knjigama je Goran prijetno presenetil bralce in kritiko. Čeprav se čutijo vplivi Vidrića, Domjanića, Krleže in pozneje francoskih ter angleških lirikov, je vendar znal v narčju rojstnega kraja samostojno oživiti pokrajino Gorskega Kotarja, kot v pesmih: *Rodni kraj, D'žd, sonce i mlinar, Potok, Beli most*:

Preskočil je reko,
V hrptu se je svil
Bel ko čisto mleko
I velo od vil.

Kada riba projde,
On tiho zaspi —
Kočijica dojde,
Pa ga probudi;

To su dva se vala
Slila vu jen tren;
Slika je ostala
Od njihove pen.

Strese se od sreće
Da ne more jač;
Popevke okreće
Kočijin kotač:

Srebrna se riba
K njemu pripelja,
Voda se zaziba:
On se v nje smehlja.

Beli beli beli most
Ko slonova kost!

Obenem mu je uspelo s spontano metaforičnostjo zajeti občutke revnih kmetov, kot na primer v pesmi *Drvarska popevka*.

Trdi boj za kruh, ki spričo njega kmetje včasih obupujejo, a se tudi kolektivno uprejo državni oblasti zaradi velikih davkov, nasilja in političnega pritiska velikosrbskih hegemonistov ali žele obračunati z nesramnimi veleindustriji in z župnikom brez srca — to je glavna téma knjige novel s simboličnim naslovom *Dani gnjeva*. Čeprav je Goran v izrazu včasih prenapenjal metaforičnost ter personifikacijo in preveč svobodno ustvarjal nove besede, je vendar ta knjiga s svojo družbeno problematiko, uporom, humanostjo in plastiko ugodno obogatila hrvatsko književnost.

Razen tega je zložil vrsto otroških pesmi. Prevajal je francoske, angleške, ruske in slovenske pesnike: Rimbauda, Keatsa, Shelleya, Jesenina, Gradnika in Golio. Napisal je številne eseje o hrvatskih pisateljih, kot o Ivanu Kozarcu, Krleži, Cesarcu, Velikanoviću, Šimiću, Kolarju, Tadijanoviću, Kalebu, zanimiv pa je zlasti članek o Alojzu Gradniku, »pesniku kmetov«. Pri svoji metodi je pazil na idejno napredno stran dela, zlasti pa na umetniško kvaliteto pisatelja.

Sredi vsestranskega književnega dela, v katerem se čuti počasno prehajanje od navdušenega nacionalizma k levičarstvu, ga je zatekla okupacija. Videl je, da je položaj njegove domovine obupen. Ko je italijanski okupator priznal tako imenovano Nezavisno državo hrvatsko, ji je obenem tudi odtrgal pljuča. Ostala je brez pristaniških mest in Međimurja, Nemci pa so prikrito razpihovali mržnjo med narodi, da bi se med seboj uničevali. Goran je to težko prenašal in že leta 1941 v pesmi *Mračno doba* premišljal, kako se je njegova domovina odtujila in da mora sam oditi v gozdove, v svobodo. Potem so se v njegovi liriki zvrstile še groznejše slike umorjencev, ki plavajo po Savi (na primer v pesmi *Leševi putuju*). V pesmi *Samom sebi* se sprašuje, ali more človek ostati

mirne duše, ko čas teče kot krvava reka. Te grozote so pospešile njegovo in Nazorjevo odločitev, da sta šla v boj proti sovražnikom naših narodov ter ju je neka decembrska noč leta 1942 odvedla med partizane.

Goran je zelo sovražil Nezavisno državo hrvatsko, se boril proti fašizmu nasploh in za poemo *Jama* izbral karakteristične dogodke iz množice fišističnih zločinov, da bi s tem razkrinkal in obsodil okupatorja in njegove hlapce. Oslepitev ujetih žrtev, ki so jih do jame peljali na žici, potegnjeni skozi ušesa, klanje, metanje v jamo, uničevanje življenja z bombami in polivanje z apnom je izrazil zelo močno in pretresljivo. Videl pa je tudi izjemo, da je kak posameznik ostal živ in da so ga iz jame osvobodili partizani. Pri tem je dodal poanto: s svojim bojem za svobodo so partizani simbolično vrnili luč njegovim očem:

Zajecao sam i još i sada plačem	Tko ste? Odakle? Ne znam, al' se grijem
Jedino grlom, jer očiju nemam,	Na vašem svijetlu. Pjevajte. Jer čutim
Jedino srcem, jer su suze mačem	Da sad tek živim, makar možda mrijem.
Krvničkim tekle zadnji puta. Nemam	Svetu Slobodu i Osvetu slutim ...
Zjenice da vas vidim i nemam moći,	Vaša mi pjesma vraća svijetlo oka
A htio bih, tugo! — s vama u boj poći.	Ko narod silna, ko sunce visoka.

Ta snov z razgaljenjem zločinov in z borbena željo za svobodo je prikazana v formalnem okviru poeme, ki je prikladna za sintezo Goranovih epskih in lirskih razpoloženj in za subjektivni izraz razgibanega časa. Izbira in koncentracija detajlov s težnjo, da s plastičnim izrazom v ritmu enajstercev, povezanih v klasične sestine, poudarim idejnost in spontani protest brez preglasnih parol in deklarativnosti, so bistvene umetniške kvalitete te poeme. Žal se pesem ni ohranila v zadnji Goranovi redakciji, zato izraz ponekod ni dovolj dognan in razumljiv ali pa ritem ni dovolj elastičen. Ta poema, ki je prevedena v mnoge evropske jezike, sodi med najboljše kar je ustvarila književnost NOB nasploh.

Druge Goranove pesmi iz tega razdobja, kot *Partizanka*, *Naša pjesma*, *Mrzimo vas!*, niso samo manjše po obsegu, ampak tudi po umetniški strani slabše od *Jame*. Vendar so skupaj z *Jamo* močno vplivale na borbeni zagon partizanov.

Goran je slutil svojo usodo. V pesmi *Moj grob* (1937) je želel, naj mu bo grob skrit v planini tako, da bi ga mogli obiskati samo dragi prijatelji, a naj tudi ti pri vrnitvi zbrišejo svojo sled. In res, njegov grob je v planini, samo ne v gorah Gorskega Kotarja, kot je želel, temveč v Sandžaku. Ni pa slutil, da bo četniška smrt tako cinična, da bo onemogočila prijateljem obisk pri njem mrtvem — pri njem, ki je prav z *Jamo* najbolj umetniško protestiral proti ustaškim zločinom nad srbskim ljudstvom.

Na hitrem sprehodu po tem obmejnem pasu smo ugotovili, da ni dal toliko ustvarjalnih sadov kot hrvatsko in dalmatinsko Zagorje in Primorje; vendar je bil v književnem razvoju Hrvatske pomemben in je z umetniške strani dal razen vrste manjših pisateljev zelo kvalitetna lirika Gorana Kovačića in Vlada Vlasisavljevića, dobrega prozaista Stjepana Mihalića, nekaj vidnejših kritikov in literarnih zgodovinarjev (Šrepla, Skoka, Livadića, Gorana Kovačića in Ratkovića) ter prav dobre prevode Ljudevita Jonkeja s češkega.

To pa ni malo za hrvatsko književnost!